

82Р

Г. ПЛЕТНЬОВ, ЧОРБАДЖИИТЕ В БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ. В. ТЪРНОВО, 1993.

Проблемът за социалния статут на чорбаджиите в българското възрожденско общество и за ролята им в националната революция занимава Георги Плетнъов повече от двадесет години. През този период той проучи основно възрожденския печат, архивни фондове, сборници с документи, описи на турски данъчни регистри, краеведчески изследвания, спомени на просветни и политически дейци от XIX в. Опрян на тази документална база, той подготви и публикува в най-авторитетните български исторически списания няколко студии и статии, в които изяснява различни аспекти от политическата и социалната дейност на чорбаджиите през Възраждането. Завършвайки своите изследвания по този проблем, Георги Плетнъов отпечата като самостоятелен труд книгата "Чорбаджиите и българската национална революция", в която обобщава своите основни изводи и констатации, формулирани в процеса на продължителната му изследователска работа с различни по характер документи.

За статута и ролята на чорбаджиите в обществения живот у нас до Освобождението е създадена значителна литература, в която под влияние главно на възрожденския печат преобладават негативните оценки. Представяйки различните становища в увода на книгата си, Георги Плетнъов характеризира трите най-популярни и най-разпространени тези за социалния статут на чорбаджиите в България. Известно е, че пръв Димитър Благоев обосновава идеята за съществуването на три класи в българското възрожденско общество — буржоазия, селячество и чорбаджии, която бе допълнена и доказвана по-късно от цяла група учени — П. Зарев, Мих. Геновски, Г. Димов.

Димитър Косев възприе противоположна версия и причисли чорбаджиите към буржоазията, мотивирайки се с използването на лихварски капитал от тях. Той бе подкрепен с различни аргументи от Ив. Снегаров, Мих. Димитров, В. Паскалева, Г. Тодоров. Но и в едната, и в другата теза преобладава желанието да се изтъкнат онези аргументи, които дават основание да се определи най-вече класовата принадлежност на чорбаджиите в българското общество. Според Николай Генчев чорбаджиите са междинна прослойка, която забогатява под закрилата на турската власт. Той се позовава на проучванията си за дейността на Пловдивската община, ръководена от търговци, за да апелира към българските историци за повече конкретни изследвания по този въпрос.

Една съвсем нова теза и нов подход за изясняване на социалния статут и политическата активност на чорбаджиите лансира Христо Христов, който разглежда цялостната им дейност в непосредствена връзка с общинското самоуправление. Както в книгата си "Българските общини през Възраждането", така и в други публикации той доказва, че общините до Освобождението се ръководят от представители на българската буржоазия. Тази теза е възприета от Георги Плетнъов и той я доказва с конкретни факти в процеса на своето изследване, като категорично не приема версията за принадлежността на

чорбаджиите към феодалната класа (с.7). Той си поставя за цел да открие ролята на чорбаджиите в най-значимите прояви на българската национална революция, с оглед очертаването на нейните движещи сили и ръководни фактори.

Книгата на Георги Плетньов е структурирана добре и се състои от въведение, пет глави, заключение и списък на използваната литература. В първа глава той проследява мястото на чорбаджиите в просветното движение през Възраждането. Авторът твърди, че с малки изключения, тъкмо те осъзнават добре необходимостта от грамотни българи, които да се ориентират по-добре в пазара на Османската империя и югоизточна Европа, в управлението на общините и на обществените дела. "По-голяма част от чорбаджиите — пише Г. Плетньов — като съставна част на българската буржоазия застават на национални позиции, а като общински ръководители полагат необходимите грижи за развитието на образователното дело" (с.15). Практически, при отсъствието на централно българско правителство общините са единствената институция, която полага грижи за просветата, за поддържането на килийните училища, за съоръжаването им с най-елементарни пособия и учебници.

Авторът привежда много конкретни данни, за да докаже ролята на чорбаджиите за утвърждаване на килийното образование у нас. Той отбелязва, че през 1810 г. лясковският чорбаджия хаджи Илия х. Цонев посещава светогорските манастири и при завръщането си довежда учител за местната общинска килия. Десетина години по-късно х. Илия поканва от Преображенския манастир Максим Райкович, който учителства в градчето от 1820 до 1835 г. (с. 17). Г. Плетньов проследява и усилията на свищовската община да построи две училищни сгради и да обезпечи заплащане на учителите. Той се спира и на дейността на габровските чорбаджии, които имат заслуга за разкриването на първото светско училище, но с тромавото си поведение и брутална намеса в учебния процес принуждават Неофит Рилски да напусне Габрово. "Този случай — констатира Плетньов — не е единствен в историята на възрожденската просвета, защото в тези години българските учители започват да се противопоставят срещу некомпетентното ръководство и намеса на общинските ръководители" (с. 20).

Един от основните изводи на автора в тази глава е, че до Кримската война чорбаджиите "се явяват основните организатори на учебното дело в българските земи". Той проследява грижите им като общински ръководители за издръжката на училищата, за строежа на подходящи сгради, за привличането на добри учители и за тяхното заплащане. Георги Плетньов се спира и на дейността на общините в Македония за откриване и нормално функциониране на българските училища, очертана е и ролята на Русия, на Московския славянски комитет и на други обществени организации за подпомагане на просветното ни дело. "Архивите на руските консулства — твърди авторът — както и на посолството в Цариград съдържат многобройни прошения на български общини за парична помощ, за изпращане на книги, учебници и учебни помагала..." (с.31).

Г. Плетньов пише и за онези случаи, когато чорбаджиите в някои селища проявяват инертност по отношение на обществените дела, задържат и дори

злоупотребяват с дарени за училищата парични средства, изоставят учители и ученици. При това, подобно поведение не е нито изолиран, нито епизодичен факт, а обмислена позиция на определен кръг чорбаджии. Авторът цитира изказването на еленския първенец Йордан Кисъов пред общинарите в селището, че децата на колибарите не е необходимо да учат, тъй като няма кой да работи. А чорбаджиите в Троян не подкрепят училищата, защото се опасяват, че около учителите се формира опозиция срещу тях и дори успяват да закрият читалището. Според Плетньов, срещу напредъка на българските училища се обявяват предимно онези чорбаджии, които са свързани с Цариградската патриаршия и с гръкоманството (с.35).

През последните две десетилетия до Освобождението борбите за овладяване на общинското управление противопоставя "старите" на "новите" чорбаджии, а някои градове се оказват разделени на две партии, владишка и еснафска. Георги Плетньов представя "старите" чорбаджии като консервативно настроени представители на буржоазията, склонни на компромис с Цариградската Патриаршия и верни поданици на Високата порта (с.42). Що се отнася до техните противници, според автора, това са учители, търговци и занаятчии, които превръщат общините, училищните и църковните настоятелства в активни институции за защита на българската просвета и църква.

Тази констатация на автора е приемлива и точна, но ми се струва, че той би трябвало по-обстойно да изясни източниците на приходи, състоянието и манталитета на принадлежащите към двете групи общинари. Чудесна характеристика на "старите" чорбаджии е направена от проф. Христо Гандев, когато съпоставя методите на стопанска дейност на родствениците от Карлово — Пулиеви и братята Евлоги и Христо Георгиеви. Според Гандев, Пулиеви са стопански дейци "с друг манталитет и друго обществено положение в България — хора тежки, чорбаджии, възпитани в турски дух на достойнство. Въпреки протестите на Христо Георгиев Пулиеви купуват имоти, загубват от едно скотовъдно предприятие, опитват неуспешно търговия със зърнени храни, раздават заеми на едри и дребни търговци, на учители, на общини за строеж на църкви и училища, т. е. водят една чорбаджийска социална политика на престиж, влияние и стопанско подпомагане на населението".¹

Втората глава на труда е посветена на отношението на чорбаджиите към църковно-националното движение. Авторът подчертава, че в борбата за независима българска църква се включват всички слоеве на възрожденското общество с осъзнат стремеж за признаване на българската нация (с.63). Той представя общините като социална опора и движеща сила на църковната борба на българите за отхвърляне зависимостта от Цариградската Патриаршия. Според Плетньов, първоначално една част от българските чорбаджии проявяват колебание и непоследователност, дори влизат в съглашателство с гръцкото духовенство срещу легитимните искания на своите сънародници. "Това поведение — пише той — се определя и от тесните контакти с гръцкото духовенство по линия на облагането и събирането на църковния десятък (с.65). Далеч по-последователни в защита на българската кауза се оказват селските чорбаджии, както и градските първенци, които не са свързани с гръцките владици.

Г. Плетньов задълбочено изяснява ролята на чорбаджиите в заключителната фаза на църковното движение, когато, според неговата констатация, "нацията се сплотява в искането за обособяване на българската църква... и предприема по-решителни и безкомпромисни действия" (с.78). Авторът правилно изтъква ролята на общините в Търново и в Пловдив, както и решителността, с която цариградските българи се противопоставят на Патриаршията, за да се активизират и по-слабо изявените центрове на църковното движение. В българските общини, според Плетньов, след Кримската война се създава психологическа нагласа за решително скъсване с Патриаршията и мнозинството от чорбаджиите имат определен принос в драматичната борба за независима българска църква.

Третата глава е посветена на отношението на чорбаджиите към национално-освободителното движение. Г. Плетньов правилно сочи, че това е един сложен и дискуссионен въпрос в нашата историческа наука, тъй като в продължение на десетилетия е утвърждавана тезата за предателската роля на чорбаджиите в политическите борби на нашия народ през Възраждането. За да обоснове своите изводи, авторът проследява ролята на чорбаджиите в обществения живот още от времето на кърджалийските размирици, когато повечето богати селища сами организират своята въоръжена защита. Според Плетньов, чорбаджиите симпатизират и на гръцката завера, но са смазани с масови репресии и екзекуции.

Поражението на Русия в Кримската война принуждава мнозинството от чорбаджиите да възприемат мирния еволюционен път като най-сигурно средство за разрешаване на националните проблеми. Ето защо те осуетяват подготовката от Никола Филипovski въстание в Търновско и сътрудничат на турската власт за ликвидирането на неговата чета. Туркофилството на чорбаджиите авторът обяснява със заинтересоваността им от запазването на огромния турски пазар и желанието им за реформирането на Османската империя с намесата на Русия и западните държави.

В четвъртата глава Г. Плетньов представя отношението на водачите на националната ни революция към чорбаджиите. Раковски, Каравелов и Ботев не изпитват никакви симпатии към чорбаджиите и в издаваните от тях вестници ги подлагат на остра критика, разобличават тяхната алчност, съглашателство с турската власт и с гръцкото духовенство. Единствен Васил Левски има по-различно отношение към чорбаджиите и търси тяхното съдействие при набирането на средства и при изграждането на комитетската мрежа. Поразличният подход на Апостола авторът обяснява с категоричната му убеденост, че за успеха на националната революция е необходимо да бъдат спечелени всички слоеве на българското общество тогава.

В последната глава на книгата Георги Плетньов се спира на най-мащабните събития в политическата ни история до Освобождението — на Априлското въстание и на руско-турската война от 1877 — 1878 г. с цел да очертае ролята на чорбаджиите. Според автора, през 70-те години в общините навлизат т. нар. "нови" чорбаджии — първенци с изявен патриотизъм и с големи симпатии към революционното дело. Някои от тях вземат участие в подготовката на въстанието, защитават своите съграждани и сами стават жертва

на турските жестокости. Но мнозинството от чорбаджиите запазват резервираните си позиции към революционното движение, сервилно изпълняват нарежданията на турските власти за издирване на укрили се въстаници, участват в работата на следствените комисии и на извънредните съдилища, организират събирането на подписи под верноподанически адрес до Високата порта. Едва в хода на руско-турската война, твърди авторът, когато победата на руската армия прави видимо поражението на Турция, чорбаджиите бързат да се приспособят към новите процеси в българското общество и да запазят ръководния си статут в общините.

В заключението авторът подчертава, че във връзка с предоставеното на българите ограничено самоуправление около общините се формира прослойка от заможни първенци — търговци, откупвачи на данъци, лихвари, поземлени собственици. Пъстрият социален състав на българските чорбаджии обуславя и нееднаквото им отношение към глобалните проблеми на българската национална революция. Плетньов напомня, че още Пандели Кисимов преди повече от сто години апелира за диференциран подход при изясняването на ролята на чорбаджиите в обществения ни живот през Възраждането. В този смисъл, след като е направил своите констатации и изводи, авторът споделя мнението, изказано от проф. Иван Шишманов, че би било "крещяща историческа несправедливост да се провъзгласи цялата чорбаджийска класа...за враждебна на националното дело" (с.219).

Георги Плетньов е подготвил интересно изследване по един дискуссионен и съществен проблем в българската историография. Той обвързва изясняването на социалния статут на чорбаджиите с дейността на българските общини до Освобождението и защитава убедително възприетата от него теза. Естествено е, че щом в книгата се проследява ролята на чорбаджиите почти през целия период на Възраждането, към автора могат да се отправят различни по характер бележки, препоръки или несъгласия с отделни констатации. Но Плетньов заслужава похвала (поздравления), дори само заради научния кураж да представи на обществеността цялостно изследване на чорбаджийството. Препоръчвам книгата му на читателите на сп. "Епохи" с убеждението, че тя ще представлява определен интерес за всички, които се интересуват от проблемите на българската история през Възраждането.

ХРИСТО ГЛУШКОВ

БЕЛЕЖКИ

1. *ГАНДЕВ, Хр.* Една търговска къща преди Освобождението. сп.Професионална мисъл, год. 1, 1940 г., кн. 2, с. 41.